

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток суспільства вимагає від соціально-географічних досліджень розв'язання низки проблем, пов'язаних з ефективністю та якістю всіх рівнів системи управління, стабілізацією економіки, налагодженням діяльності медичних, освітніх, правових та інших установ, соціальних інститутів і організацій. Практичне вирішення цих та інших взаємопов'язаних проблем потребує досить надійної та ефективної системи вимірів різних за своєю сутністю соціально-географічних процесів. В цих аспектах і простежується актуальність поданої теми дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Певні дослідження з пропонованої тематики вже є в сучасній українській науці; вони проведені як географами (М. Багровим, Л. Немец, Я. Олійником, О. Шаблієм, Л. Шевчук), так і науковцями інших напрямків (В. Андрущенко, С. Борисюком, Д. Видріним, Л. Губерським, М. Жулинським, В. Кременем, В. Литвином, Ю. Пахомовим, В. Полохало, та ін.), що дає можливість твердити, що подібне питання варто розглядати на міждисциплінарному рівні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в напрямку визначення розвитку соціальної географії варто погодитись з думкою М.В. Багрова про те, що "перспективи соціального розвитку визначаються можливостями синергетичних взаємозв'язків технологічних інновацій і людських цінностей, які будуть складати основу майбутньої моделі розвитку, що характеризується високою продуктивністю, гнучкістю, безпекою і відповідальністю за забезпечення соціальної та екологічної стабільності" [1, с. 47].

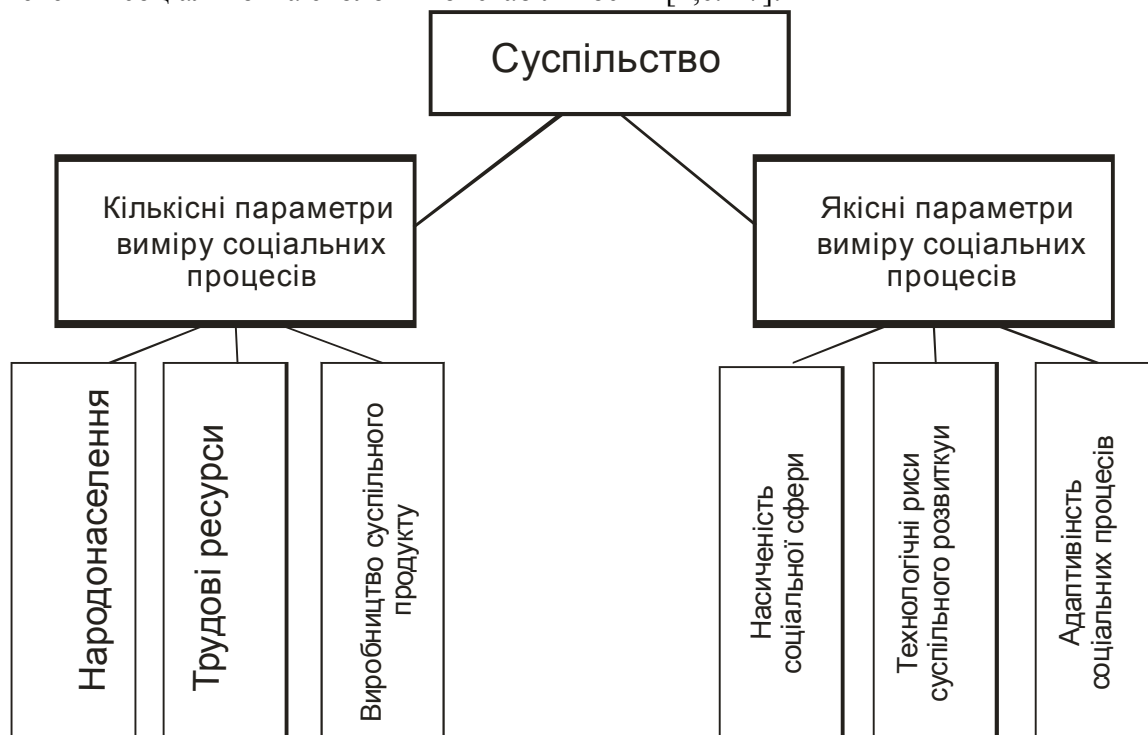

Рис.1. Критерії виміру соціальних процесів

На рівні суспільства чи будь-яких інших соціальних утворень (інститутів, колективів, спільнот) необхідно розрізняти кількісні та якісні параметри виміру ознак перебігу соціальних процесів. До кількісних параметрів виміру характеру становлення і змін суспільства загалом традиційно відносили такі показники: народонаселення, трудові ресурси, національне багатство, виробництво суспільного продукту, зростання національного доходу,

матеріальний добробут населення, рівень заробітної плати та її відповідність витратам населення тощо. Щоправда, більшість з пропонованих кількісних показників ("трудова ресурси", "народ", "маси", "загальний прибуток") надто обмежені за формою і стосуються лише деяких визначальних аспектів життєдіяльності суспільства.

Спроби виокремити економічні, технічні, технологічні, правові, етичні, культурні та інші параметри позбавлені сенсу, так як можуть приховувати у собі загрозу принципово хибних підходів та рішень. Наприклад, за впровадження у виробництво ефективної, на перший погляд, технології без урахування її впливу на екологію, здоров'я працівника, співвідношення з проблемою зайнятості, попиту на продукцію та вірогідних ринків збуту зростає рівень ризику до межі непередбаченості. Навіть якщо нововведення відповідає суспільним інтересам, то його реалізація без урахування сутності процесів, що відбуваються у складових частинах суспільства, може призвести до негативних соціальних наслідків.

Науковці багатьох напрямків (соціологи, політологи, географи) наук про людину і суспільство стараються виробити систему соціальних орієнтованих показників, здатних відображати найбільш суттєві для людства, окремих держав, їх спільнот, а також складових структур цих держав провідні ознаки їх життєдіяльності. Їх діяльність ставить собі за мету підхід до виміру певних показників соціальних процесів, що мали б повинен спиратися на ґрунтовну систему глобальних, загальних спеціальних і навіть окремих параметрів їх перебігу в просторі й часі.

Аналізуючи сучасні останні дослідження [1,2,4,7,8], можна констатувати, що до найбільш суттєвих показників життєдіяльності людства належать: тривалість життя, задоволення головних життєвих потреб (їжа, одяг, житло), умови праці, відпочинку та здобуття освіти. Зміст певного параметра дає змогу визначити кількісні ознаки певного процесу. Так, тривалість життя вимірюється кількістю прожитих років, кількість споживаної їжі – калоріями, кількість води – літрами. Однак існуючий якісний розрив між цими показниками у різних державах і навіть між різними соціальними структурами в межах однієї держави значно ускладнює проблему відображення певними кількісно орієнтованими індикаторами параметрів конкретного соціального процесу. Якщо, скажімо, рівень забезпеченості людини житлом визначати лише належною їй площею, то цей індикатор не завжди адекватно відобразить стан забезпечення людей житлом (порівняймо житлові умови сім'ї у цивілізованій державі та мешканців сільської місцевості: за кількісно однакових показників якісно ці умови значно відрізняються).

Отже, кількісний принцип визначення конкретних індикаторів виміру процесів життєзабезпечення є за своєю сутністю формальним і може, загалом, знецінити емпіричні дані. Перспективнішим є підхід, згідно з яким кожен з параметрів життєдіяльності соціальних утворень вимірюється за декількома взаємодоповнюючими індикаторами. Коли, наприклад, йдеться про забезпечення їжею, то, окрім калорійності, враховують асортимент продуктів, диференціюючи його за порами року, щоб запобігти випадкам, коли достатня калорійність може впродовж усього року забезпечуватися споживанням лише одного або декількох однорідних продуктів.

Згадані параметри варто розцінювати з позиції їх соціальної цінності, тобто, з позиції їх соціологізації та значущості в соціальному досвіді. В найширшому сенсі слова "соціалізація" трактується як процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду – трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичувалися і передавалися від покоління до покоління, а також як процес введення індивіда в систему суспільних відношень і формування у нього соціальних якостей. При цьому передавання усвідомленого досвіду, навчання різним формам і способам діяльності здійснюються через виховання і вплив зовнішнього середовища [6, с. 441]. Соціалізація – це не лише засвоєння соціального досвіду. Це також і його "перерозподіл", і "адаптація" до рівня особистісних установок, орієнтацій.

Основними засобами передання соціального досвіду є мова і втілені в різноманітні предмети наслідки людської діяльності. Слушною є думка Л.Т. Шевчук, що здійснюючись під впливом такого фактора, як соціальна структура суспільства, соціалізація приводить до кардинальної зміни останньої [8, с.16]. При цьому соціалізація відбувається і через суб'єктивний світ окремих індивідів, і через суспільний менталітет, суспільний інтелект найрізноманітніших верств населення та суспільства загалом. Ось чому міра соціалізації кожної окремої людини чи соціальної групи або навіть суспільства загалом – різна: вона вища при вищій соціальній активності, потребі в творчості та розвитку власних здібностей. Безпосередньою сферою соціалізації індивідів є сім'я, навчальні заклади, установи культури тощо. В процесі соціалізації індивід має певну свободу у виборі конкретних цінностей, які, зазвичай, певною мірою відповідають його власним задаткам, нахилам і можливостям.

Соціалізація відбувається поетапно (і впродовж великого проміжку історичного часу, і впродовж циклу життєдіяльності одного покоління). Розвиток соціалізації протягом циклу життєдіяльності одного покоління зумовлений віковими особливостями опанування цінностей культури. У дитячому віці, тобто ранньому періоді соціалізації, виняткова роль належить сім'ї. В цьому періоді інституалізований вплив суспільства найслабший. З віком ситуація змінюється на кардинально протилежну: інституалізований вплив суспільства стає все сильнішим.

Коли йдеться про конкретні параметри, скажімо, у сфері освіти, то досить важливі, але позбавлені змістовних ознак загальні показники потребують уточнень і роз'яснень. Тобто, якщо спершу важливо знати, чи є взагалі в певній країні система освіти та скільки людей щорічно здобувають там початкову, загальну, середню спеціальну та вищу освіту, то серйознішої уваги потребує з'ясування якісних ознак існуючої там системи освіти. Оцінювати варто не лише кількісний показник людей, що здобувають вищу освіту, а й напрямки їх підготовки та потребу у фахівцях певного рівня в країні чи регіоні загалом. Таким чином, для повноцінної картини загальні параметри виміру навчально-освітніх процесів повинні бути розкриті характеристикою конкретних форм викладання і змістовності бази знань.

Не менш проблематичним є визначення адекватних параметрів виміру виробничих процесів. Якщо раніше виходили з критеріїв валового обсягу виробленої продукції, то нові умови потребують враховування оцінок технологічної, економічної, екологічної та інших ознак конкурентоспроможності продукції. Отже, у сфері виробництва важливо знати не лише, що і скільки виробляють, а й враховувати якісні ознаки продукції, аналізувати кому і навіщо потрібна певна її кількість.

Показники і параметри перебігу таких особливих процесів, як адаптація, соціалізація, урбанізація, зв'язок, комунікація на рівні колективу (навчального, трудового, наукового), соціального інституту можуть стати основою критеріїв виміру закономірностей і тенденцій соціальних перетворень. Невичерпним джерелом конкретних прикладів є життя, в якому диференційовані показники та параметри засвоєння різними верствами населення соціальних норм, звичок, обрядів, традицій, ставлення до різних форм боротьби, змагання або конкуренції і та ін.

Одне з найскладніших завдань – вироблення системи критеріїв, які б достатньо обґрунтовано систематизували практично невичерпний перелік ознак та параметрів виміру перебігу індивідуально неповторних (окремих) соціально-географічних процесів. Унікальність окремих соціальних процесів відображає і зумовлює водночас специфічні ознаки багатьох неповторних суб'єкт-суб'єктних та об'єкт-об'єктних відносин.

Важливою передумовою соціологічного дослідження є встановлення точки відліку змін соціальних чи соціально-географічних процесів. Державна статистика містить дуже багато кількісних (переважно економічних) і вкрай обмежене число соціальних показників. Те, що статистика відносить до соціальних показників, за своєю сутністю віддзеркалює переважно

матеріальний бік справи, предметний зміст процесів розвитку і недостатньо характеризує неоднозначність суспільного становища соціальних угруповань та верств, різні параметри їх інтересів і сенсу діяльності.

Висновки. Сьогодні соціальна географія перебуває на етапі переосмислення підходів до критеріїв якісної та кількісної оцінки соціально-географічних процесів як принципової складової суспільної географії, що прямує в напрямку інформаційних соціально-географічних досліджень.

Література:

1. *Багров Н.В.* География в информационном мире. – К.: Лыбедь, 2005. – 184 с.
2. *Воронкова В.Г.* Соціально-економічне прогнозування: Навчальний посібник. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – 288 с.
3. *Корнєв М.Н., Коваленко А.Б.* Соціальна психологія: Підручник. – К., 1995. 304 с.
4. *Немець Л.М.* Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): Монографія. – Х.: Факт, 2003. – 383 с.
5. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Соціальна психологія: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. 448 с.
6. *фiлософський словник / За ред. В.І. Шинкарука.* – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 785 с.
7. *Шаблій О.І.* Основи загальної сiспiльної географії. Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
8. *Шевчук Л.Т.* Соціальна географія: Навч. посібник. – К.: Знання, 2007 – 349 с.
9. <http://www.grinchuk.lviv.ua>

Summary:

Andriy Kuzyshyn. PARAMETERS AND CRITERIA OF MEASURING OF SOCIALLY-GEOGRAPHICAL PROCESSES IN UKRAINE AND WORLD.

The modern state of determination of criteria and parameters of count and analysis of socially-geographical process is expounded. Also outlined prospects of perfection of analysis of criteria in socially-geographical researches from position of their high-quality and quantitative descriptions.

УДК: 911.3

Мирослава КНИШ

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ЯК ФОРМА УЧАСТІ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ У ПРОЦЕСАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Однією з важливих особливостей розвитку сучасного світу є швидко прогресуюча глобалізація, яка зачіпає найрізноманітніші аспекти – економічні, політичні, культурні тощо. Економічні виміри глобалізації – багаторазовий ріст за останню чверть століття між країнами потоків товарів, послуг, капіталу, праці, інформації. Прихильники глобалізації стверджують, що ріст міжнародної торгівлі відкриває великі можливості для всіх країн світу. При дотриманні певних умов вона здатна скоротити бідність і нерівність, подолати невідповідність в рівнях соціально-економічного розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Однак у більшості країн, що розвиваються такі умови ще не створені.

На думку експертів ООН, міжнародна торгівля зробила великий вклад у соціально-економічний розвиток країн, що розвиваються, надавши їм можливість скористатися благами глобалізації. Вони отримали доступ до нових ринків і технологій. Деякі країни, що розвиваються наздоганяють розвинені країни, але багато з них ще залишаються в стороні від цього процесу, оскільки затрати і вигоди, отримані від торгівлі, розподіляються між країнами нерівномірно.

Наукова розробка даної теми для України нині є особливо актуальною, тому що вона, як і країни, що розвиваються, прагне увійти в об'єктивно обумовлені, але водночас і суперечливі процеси глобалізації.

Публікації, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Вагомий внесок у розробку даної проблеми зробили провідні західні вчені І. Валерстайн, З. Бжезинський,